

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.15.155-170>

УДК: 327.56:351

© Василь Баранець¹

© Іван Осадца²

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ РОЛІ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Останнє десятиліття відзначилося численними технологічними «квантовими стрибками», що водночас вплинули і на міжнародну політику, і на її наукову інтерпретацію. Сучасні дискусії стосовно того, як включати технологію до аналізу міжнародних відносин, виокремлюють три великі взаємопов'язані тенденції. Перша тенденція полягає в критичному перегляді поширеного технологічного детермінізму та «винесення» технології за дужки як окремої змінної. Друга тенденція відображається у посиленому зверненні до концептів техно- і науково-соціологічного характеру. Третя тенденція полягає у методологічному зсуві в напрямку якісно-емпіричних польових досліджень.

155

У цій статті пропонується розглядати суспільні виклики, зумовлені штучним інтелектом, із позиції дослідження довгострокових ліній соціотехнічної трансформації, аби припустити, які зміни можуть впливати із «використання» цих технологій суспільством. На відміну від переважних нині соціально-наукових обговорень, що концентруються на короточасних ефектах і ризиках, ми орієнтуємося на процеси нормалізації штучного інтелекту у тривалій перспективі. Подібно до інтеграції механічного вимірювання часу в повсякденне життя, цей процес відбуватиметься як (досить кон-

¹ Аспірант кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: baranets.vasyl@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0009-0003-8096-5821>.

² Кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: i.osadtsa@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0001-5593-5944>.

фліктна) взаємодія між технічними можливостями та очікуваними соціальними наслідками. Далі основна увага буде приділена царині суспільної самоорганізації, тобто демократичним практикам.

Ключові слова: технології, нейронні мережі, штучний інтелект, ухвалення рішень, міжнародні відносини, теорія міжнародних відносин, цифрове перетворення публічної сфери.

Scientific Approaches to Studying the Role of Modern Technologies in International Relations

156 — Over the past decade, several technological “quantum leaps” have simultaneously reshaped both international politics and the scholarly interpretation thereof. Contemporary debates concerning the incorporation of technology into the analysis of international relations point to three interrelated major trends. The first trend challenges the prevailing technological determinism and the practice of treating technology as a discrete variable that remains “outside” the core discussion. The second trend reflects a heightened emphasis on theoretical constructs derived from the sociology of technology and science. The third trend involves a methodological shift toward qualitative, empirically grounded field research.

This article proposes examining the societal challenges posed by artificial intelligence from the perspective of long-term sociotechnical transformation, in order to hypothesize which changes might ensue from society’s “use” of these technologies. In contrast to most current social science debates focusing on near-term effects and risks, our approach centers on the normalization processes of artificial intelligence over a longer horizon. Much like the gradual integration of mechanical time measurement into everyday life, this normalization unfolds as a (often contested) interplay between technological capabilities and the social consequences anticipated to arise from them. The subsequent analysis concentrates on the realm of social self-organization, namely democratic practices.

Keywords: technology, neural networks, artificial intelligence, decision-making, international relations, international relations theory, digital transformation of the public sphere.

Постановка наукової проблеми. Штучний інтелект трактується як нова ключова технологія, яка породжує не лише економічні виклики, а й залишає відкритими питання щодо впливу на суспільство, зокрема на його демократичний устрій. Залишається неясним, як

саме спільноти реагуватимуть на таку фундаментальну технологічну зміну та у який спосіб інтегруватимуть її в наявні інституційні та повсякденні практики. Історичний приклад годинникового механізму – свого часу однієї з ключових технологій – надає певні відповіді. Так само як і в сучасних аналітичних дебатах про штучний інтелект (Scott, Neumann, Lorenz, 2018; Mazarr, 2018), поширення механічної методики вимірювання часу у минулому спричинило гострі суспільні суперечки про контролювання та способи використання новітніх технічних засобів. Адже той, хто керував годинниковим механізмом, мав змогу диктувати тривалість робочого дня і визначати ритм діяльності, що набувало вигляду нової форми влади. Відповідно, це вплинуло й на тогочасне уявлення про належне врядування: поширився ідеал держави, впорядкованої наче годинниковий механізм, який сприймали як досконалу машину. Вимірювання часу стало нормою з певним моральним забарвленням і було стандартизовано та ідеалізовано. Нові культурні цінності на кшталт пунктуальності, ефективності та надійності надовго закріпилися у суспільному бутті. Звідси випливає важливий висновок: ключові технології слід цілеспрямовано (однак із серйозними антитоталітарними застереженнями) впроваджувати у щоденне життя, щоби вони давали тривалі координаційні переваги і водночас виконували дисциплінарну функцію. Втім, конкретні наслідки завжди зумовлені історичним контекстом і складні для спостереження безпосередніми сучасниками.

Метою статті є визначення місця штучного інтелекту в існуючих дебатах про включення інноваційних технологій у дослідження міжнародних відносин, що тривають із початку 2000-х років.

У цих дискусіях виокремлюються три взаємопов'язані напрямки, а саме: наростаюча критика детерміністських уявлень про технологію в мейнстрімі міжнародних відносин, посилена зацікавленість техніко- й науково-соціологічними підходами, методологічне переорієнтування на якісно-емпіричну польову роботу (Scott, Neumann, Lorenz, 2018; Bjola, 2021; Wagner, Furst, 2018).

Аналіз останніх досліджень. Можна констатувати, що запропонована тема дослідження ще недостатньо досліджена в силу своєї новизни та стрімкого розвитку штучного інтелекту. За останній період з'явилося ряд публікацій переважно в західних виданнях, які в першу чергу звертають свою увагу на важливості впровадження всіх доступних технологій в міжнародні відносини (Mazarr, 2018; Kurbalija,

2017). Звісно, в першу чергу мова йде про переваги штучного інтелекту, як найбільш динамічної розвиваючої технології.

Паскаль Кьоніг і Георг Венцельбургер (König, Wenzelburger, 2021) у своєму дослідженні приділяють основну увагу концепту «algorithmic decision-making» (ADM). Вони відзначають, що алгоритмічне ухвалення рішень може замінити або доповнити людську діяльність там, де потрібна висока здатність до розв'язання вузьких, технічно сформульованих завдань. Автори наголошують на привабливості застосування ADM у політиці, особливо з огляду на зростаюче невдоволення виборців політиками, і водночас застерігають: алгоритми доречні під час вибору конкретних інструментів для досягнення вже сформульованих цілей, проте небезпечно допустити, щоб самі алгоритми визначали й переглядали політичні пріоритети. На думку цих дослідників, демократичне ухвалення рішень спирається на «навчання» суспільства, яке не збігається з оптимізацією і «навчанням», що притаманні алгоритмічним системам.

158

Даніель Вагнер (Wagner, Furst, 2018) пропонує ширший погляд на вплив штучного інтелекту на міжнародні відносини, вказуючи, що різні держави розвивають ШІ або з урахуванням правових і бізнесових норм, або виходячи за їхні межі. Автор зокрема робить висновок, що в міру того, як алгоритми поширюються у військовій, дипломатичній та економічній царинах, вони поступово змінюють світовий баланс сил, оскільки меншим і, здавалося б, неконкурентоспроможним країнам відкриваються нові можливості. Він звертає увагу на потенційні наслідки впровадження алгоритмів у військову галузь, де доступ до автономних систем озброєнь може змінити розстановку сил і кинути виклик усталеним безпековим режимам. На думку автора, міжнародна дипломатія й інституції, що виникли у ХХ сторіччі, не були розраховані на новий порядок, де ключову роль відіграють ШІ-технології, тому питання регулювання і контролю зброї потребує перегляду. Він також застерігає, що здешевлення штучно інтелектуальних рішень надає переваги не лише державам, а й терористичним організаціям і загалом ускладнює режим нерозповсюдження сучасних типів зброї. Вчений наголошує, що ШІ може підштовхнути «зближення» можливостей між регулярними військами й недержавними акторами, провокуючи ескалацію й сприяючи поширенню дезінформації або підриву інституцій. Звідси випливає потреба у спільних зовнішньополітичних зусиллях для розробки «червоних ліній» ви-

користання ШІ та координації міжнародної спільноти щодо стримування недобросовісних дій (Mazarr, 2018; United Nations, 2018).

Корнеліу Бжола (Bjola, 2021) натомість зосереджується на впливі цифрових технологій, зокрема цифрової дипломатії, на роботу міністерств закордонних справ і дипломатичних установ. Автор вважає, що цифрова дипломатія еволюціонувала від початкових спроб впровадження соціальних медіа до більш витончених форм адаптації й «правильного» використання інформаційних інструментів у дипломатичній діяльності. Дослідник припускає, що технологічна динаміка здатна трансформувати структуру й процес дипломатії, відкриваючи міністерствам закордонних справ нові можливості в пошуку партнерств і більш плідної інтеграції з глобальними мережами. Проте існують і протилежні тенденції: емоційне перенасичення, надмірна прив'язаність до алгоритмічного поширення контенту, ризики «цифрової» дезінформації та можливий брак стратегічного бачення в державних установах можуть спонукати деякі уряди гальмувати оцифрування. Автор звертає увагу на те, що для міністерств, які хочуть «не відстати» від нових реалій, критично важливим буде ретельне вивчення технологічних інновацій і вироблення гнучких моделей адаптації, інакше вони можуть втратити дієздатність та репутацію у міжнародній арені (Bjola, 2021).

Зіставлення цих трьох досліджень свідчить про те, що алгоритми і цифрові технології, з одного боку, відкривають нові простори для дипломатії, торгівлі і військового вирівнювання, а з іншого – несуть реальні ризики, пов'язані з порушенням міжнародного права, загостренням конфліктів і зміщенням звичних засад демократичного процесу (Scott, Neumann, Lorenz, 2018; Wagner, Furst, 2018). Паскаль Кьоніг і Георг Венцельбургер визначають межі застосування алгоритмів у політичному просторі, Даніель Вагнер акцентує на стратегічних та безпекових наслідках використання ШІ, а Корнеліу Бжола розглядає можливості й небезпеки цифрової дипломатії у контексті державного управління. Разом ці автори фактично формують комплексний підхід до розуміння викликів епохи технологічного прискорення, пропонуючи надзвичайно актуальні для міжнародних відносин висновки про перспективи і загрози застосування алгоритмічних систем у глобальній політиці (Mazarr, 2018; Kurbalija, 2017; Bjola, 2021; Wagner, Furst, 2018).

Виклад основного матеріалу. Як правило, наукові тренди відображають емпіричні зрушення. Відтак у галузі технологій протягом останніх десятиліть відбулися кілька «квантових стрибків», що мають значний вплив на міжнародну політику (German Federal Government, 2018; United Nations, 2018). Провідну роль тут відіграє штучний інтелект, який, скориставшись значним обсягом нових навчальних даних і посиленням обчислювальних ресурсів, вийшов із «другої зимової сплячки» і здобув новий хайп та відповідні інвестиції. Хоча універсального штучного інтелекту досі не видно (і, можливо, це взагалі недосяжно), значний прогрес у розпізнаванні образів і машиною адаптації в чітко окреслених задачах відкрив нові можливості впровадження платформних технологій (The Whitehouse, 2016; Neumann, 2018).

160

Зрозуміло, не варто сприймати надто буквально всі обіцянки щодо нових технологій, які лунають від науковців, індустрії, політиків чи ЗМК. Водночас чимало інновацій, донедавна доступних лише військовим і деяким державним структурам, нині пропонуються як комерційні продукти, знаходячи застосування в бізнесі та навіть у приватній сфері, що істотно збільшує поле їх впливу у соціальному, економічному та політичному вимірах.

Особливо слід враховувати «проривний» потенціал багатьох інновацій. Технології на базі штучного інтелекту можуть переймати людські навички, впливаючи на поведінку людей та істотно змінюючи взаємодію між ними. Вже нині це чітко відстежується в автоматизованих фінансових операціях, у таргетованій рекламі чи «розумних» медичних інструментах. У міжнародній політиці вплив нових технологій поки що задокументовано слабше, зокрема через обмежений доступ до інформації з питань національної та міжнародної безпеки (Friend, 2018).

Виходячи з цього, зрозуміло, що технології знову привертають посилену увагу в міжнародній політиці. Здебільшого йдеться про потребу регулювати ті з них, які видаються занадто потужними, щоб повністю віддати їх вільному ринкові. Як приклад можна згадати дискусії в Організації Об'єднаних Націй, що стосуються (частково) автономних систем зброї. Тут увага зосереджена на гнучких можливостях застосування платформних технологій і сенсорних систем (зокрема у форматі dual-use), перспективах збереження людського контролю за умов масштабної автоматизації та питаннях моральної

й правової відповідальності за (частково) автономні системи (Scott, Neumann, Lorenz, 2018; United Nations, 2018). Аналогічні міжнародні механізми регулювання технологій продовжують практики нерозповсюдження та контролю над озброєннями – таких як ядерні, біологічні чи хімічні компоненти, здатні перетворюватися на зброю.

Зацікавленість політиків цими питаннями знайшла відображення й в академічній сфері. На відміну від представників політикуму, наука не обмежується тематикою керування технологіями, а розглядає й те, яке концептуальне значення вони мають для аналізу міжнародної політики.

Прагнення зрозуміти динаміку штучного інтелекту особливо посилилося в останні десять років. Імпульсом слугував перелам у дослідницькій царині – так звані нейронні мережі, що працюють за принципом глибинного навчання, витіснили попередні напрацювання з машинного навчання. Застосування цих методів дає змогу суттєво розширити автоматизацію завдань, передусім тих, що засновані на складному розпізнаванні патернів (наприклад, при аналізі зображень чи обробці голосових команд). Однак, на думку критиків, таке технологічне просування може мати негативні аспекти, серед яких – дискримінація та відтворення соціальної нерівності (наприклад, коли автоматизовані рішення запроваджуються в трудовій сфері, соціальних інститутах чи під час судових процесів) (The Whitehouse, 2016; Mazarr, 2018; United Nations, 2018).

Таким чином, у переважній більшості досліджень вказується на три сутнісні напрямки – критика спрощеного погляду на технологію з її «винесенням за дужки», посилення уваги до техніко- й науково-соціологічних теоретичних рамок, переорієнтація на якісно-емпіричні польові дослідження (Scott, Neumann, Lorenz, 2018; Vjola, 2021; Wagner, Furst, 2018).

Загальний «проривний» потенціал цих процесів свідчить, що технології відтепер є невідворотним компонентом міжнародної політики та наукового підходу до неї.

Технологія не є принципово новим елементом у теоретичних підходах до міжнародної політики. Це не викликає подиву, зважаючи на її внесок у військові та економічні спроможності держав і транснаціональних акторів. У межах класичних теорій міжнародних відносин технологію, залежно від інтерпретації, розглядають як вирішальний чинник у воєнних зіткненнях і змаганні за перевагу між державами

або як рушійну силу встановлення тривалого миру, тісної взаємодії й кооперації. Водночас, незалежно від того, до чого зрештою призводять конфлікти чи співробітництво, включення технології до теоретичних моделей в основному лишається одновимірним: зазвичай вона постає каталізатором політики, визначеної переважно соціальними факторами, і тим самим лишається поза центральним аналітичним фокусом. Отже, технологія перетворюється на змінну, яка може мати суттєвий вплив на розподіл влади в міжнародній системі й сама ставати предметом політичних суперечок, проте не змінює її основної структури та засадничих умов, що задають напрями міжнародної політики (German Federal Government, 2018; United Nations, 2018).

162

На початку 2000-х років цей спрощений підхід зазнав критики, яка виявила нестачу систематичного аналізу технологій в теоріях міжнародних відносин. Певною мірою такий критичний погляд переформувався з вимогою явно «політизувати» технологію в міжнародному контексті. Проте здебільшого галузь міжнародних відносин оминула цю вимогу, обмежившись інтеграцією науково-технічних чинників у внутрішньополітичні моделі й водночас покладаючись на радше спрощене уявлення про міжнародну систему. Із техніко-соціологічної точки зору неодноразово підкреслювали, що технологіям слід надавати істотніше значення у формуванні політичних інституцій, аніж це зазвичай робиться у дослідженнях міжнародних відносин. Так, аналіз прикладу з Європейським співтовариством з атомної енергії (EURATOM) демонструє відчутний вплив наукової та технологічної політики на розбудову інституційної структури Європейського Союзу, а також на підсилення європейського проекту шляхом економічних і легітимаційних складників інновацій. Зрештою, перетворення міжнародної системи настільки залежить від науки й технологій, що для їх вивчення пропонували виокремити окрему субдисципліну міжнародних відносин, фактично передбачивши становлення нинішнього дослідницького напрямку (BABAJIDE, 2024).

Основним об'єднувальним мотивом ранньої критики було незадоволення тим, що аналітичне включення технології до теорій міжнародних відносин відбувається поверхово, коли її «виносять за дужки», тобто розглядають поза власне політичними контекстами. Насправді ж вона є політичним феноменом і могла б безпосередньо стати предметом аналізу в міжнародних відносинах. Подібне

«винесення» зумовлене насамперед детерміністським сприйняттям технологій у теоретичних концепціях. «Технологічний детермінізм» охоплює і інструменталістські, і есенціалістські уявлення про технологію. Обидва підходи суттєво спрощують дійсність і спираються на антропоцентричне бачення, яке слабо враховує складність галузі науки й технологій (Neumann, 2018). Інструменталістські тлумачення зводять технологію до нейтрального інструменту, що набуває сенсу винятково в соціальному чи політичному середовищі. Натомість, есенціалістські концепції наголошують на ролі технологічних новацій як рушія суспільного прогресу, здатного розв'язувати соціальні й політичні проблеми. Такий «технооптимізм» зазвичай протистоятиме песимістичному баченню, згідно з яким інновації неминуче породжують небажані наслідки або призводять до посилення панівних відносин, коли опиняються в руках впливових гравців. Підсумовуючи, технологічно-детерміністські онтології заважають більш гнучкому та багатовимірному погляду на взаємозв'язок між наукою, технологією й міжнародною політикою (Scott, Neumann, Lorenz, 2018).

163

Надмірне спрощення ролі технології в теоріях міжнародних відносин можна долати завдяки конструктивістському погляду, що підкреслює процеси соціального конструювання. Його метою є представити технологію не просто як зовнішній чи нейтральний чинник, а як повноцінний предмет політичних переговорів і суперечок, які суттєво формують знання та практики міжнародних акторів. Замість розглядати технологію як зовнішню змінну, що лежить поза міжнародною системою, конструктивістська перспектива акцентує її невіддільність від самої структури міжнародної політики. Щоб повною мірою врахувати цю роль, необхідно звернутися до часових аспектів розробки, впровадження та використання технології. Методологічно такий підхід спирається на ідеї техніко-соціологічної та науково-соціологічної дисциплін, які надають пріоритетності аналізу багатограних політичних, соціальних, інституційних, економічних і нормативних контекстів, у яких відбуваються дослідження, розроблення й упровадження технологій (Scott, Neumann, Lorenz, 2018; BABAJIDE, 2024; Neumann, 2018).

Для адекватного розгляду ролі технології в міжнародній політиці варто оцінювати її по-різному на кожній фазі життєвого циклу – від фундаментальних і прикладних досліджень, дизайну й виходу на ринок до впровадження, використання й остаточного переходу до нові-

шої технологічної генерації. У початковому періоді (до комерційного запуску) технологія значною мірою формується під впливом владних і переговорних процесів у національних і міжнародних контекстах. Водночас на цій стадії доцільно застосовувати конструктивістські методи аналізу, аби визначити вирішальні чинники, які обумовлюють форму та потенціал технології. Натомість на більш зрілому етапі життєвого циклу, коли технологічні рішення інтегруються в інституції та практики міжнародних акторів, змінюється саме співвідношення між технологією та міжнародною політикою: тепер «технологічно посередковані спроможності» можуть безпосередньо впливати на політичні процеси (German Federal Government, 2018; United Nations, 2018). На цій стадії, за аналогією з реалістичними теоріями, більш помітною стає детерміністська перспектива, оскільки технологічні можливості можуть задавати жорсткі рамки для дій у міжнародній системі, часом набуваючи великої сили впливу.

164

— Саме з початку 2000-х років спостерігається масштабне звернення до техніко- і науково-соціологічних підходів у дослідженні ролі технології у міжнародних відносинах, що виявилось, зокрема, в появі численних збірників і тематичних випусків, присвячених дослідженню «перетину» між міжнародною політикою та ідеями зазначених дисциплін. Якщо взяти за відправну точку тезу, що наука й технології вже відіграють помітну роль у літературі з міжнародних відносин, то логічним кроком є розширення конструктивістських і критичних підходів для осмислення цього факту. При цьому дослідники нерідко повертаються до фундаментальних питань міжнародних відносин, а саме до пошуку пояснень стабільності й змін у міжнародній системі, пропонуючи точку зору, за якою взаємне конституювання технологій та теоретичних підходів визначає напрямки політичного розвитку (Friend, 2018).

У цьому ж руслі розглядають і онтологічний статус технологій у міжнародній політиці. Виходячи з ідеї «якості акторів», приписуваної автономним системам озброєнь, автоматизованим методам обробки зображень чи алгоритмічним методам оцінки ризиків, дослідники, озброєні техніко- і науково-соціологічними підходами, концептуалізують «дієздатність» (агентність) технологій. Хоча ці дослідження можуть спиратися на різні теоретичні джерела, спільною рисою лишається припущення, що «акторська якість» – і, як наслідок, здатність діяти в міжнародному просторі – виникає з взаємо-

дії людей, інфраструктур, інституцій і самих технологій. Ця точка зору особливо важлива у контексті зміщення дослідницького фокусу до вивчення практик, адже вона поширює увагу з питань знання й умінь фахівців або епістемічних спільнот на технічні складники їхньої взаємодії з об'єктами політики (Bjola, 2021; Wagner, Furst, 2018).

Окрім того, можна спостерігати посилення уваги до технології й з боку різних інституційних утворень у галузі міжнародних відносин. Так, секція «Science, Technology, and Art in International Relations» при Міжнародній асоціації досліджень (ISA) прагне винести на порядок денний світової політики питання, пов'язані з наукою, технологіями та мистецтвом. У цьому контексті їх аналізують саме під кутом зору зростання конструктивістських напрямів у дослідженнях і ролі культурних чинників у формуванні ідентичностей. Водночас Європейська асоціація досліджень міжнародної політики (EISA) запровадила з 2021 року на своїй щорічній конференції напівпостійну секцію «Science, Technology and Security» (Strategic Council for AI Strategy, 2017).

165

Хоча наразі ще не можна говорити про формування однієї згуртованої дослідницької програми, всі ці публікації мають дві спільні риси. По-перше, вони відкидають ідею ізолювання технології «за дужками» міжнародної системи, наголошуючи на тому, що вона є невіддільною складовою процесів у міжнародній політиці. По-друге, вони напруму апелюють до здобутків техніко- і науково-соціологічних дисциплін, демонструючи, як ці підходи можуть поглибити осмислення соціополітичних аспектів науки й технологій у міжнародній політиці. У зв'язку з цим низка дослідників закликає до тіснішої міждисциплінарної співпраці, щоб об'єднати теоретичний і концептуальний арсенал техніко- та науково-соціологічних напрямків зі здобутками міжнародних відносин у сфері безпеки й критичного аналізу політичних і суспільних наслідків технологічно опосередкованих заходів (Scott, Neumann, Lorenz, 2018; BABAJIDE, 2024; Bjola, 2021; Wagner, Furst, 2018).

За останні роки міждисциплінарна динаміка, пов'язана зі вивченням ролі технології в міжнародних відносинах, безперечно посилилася. Водночас це призвело до суперечок про узгодженість дослідницьких питань і рівнів аналізу між міжнародними студіями та техніко- і науково-соціологічними дисциплінами. У центрі стоїть питання, наскільки часто локально орієнтовані й рефлексивні підхо-

ди, властиві цим дисциплінам, можуть бути скомпоновані з макроаналітичним дослідженням міжнародної системи та політики. Певне спрощення спостерігається в тих розділах міжнародних відносин, де вже закріпилися конструктивістські й постструктуралістські впливи і де об'єкт аналізу охоплює локальні, регіональні й національні практики. Відтак найпотужніший вплив техніко- і науково-соціологічних ідей припадає на царини, які від початку зорієнтовані міждисциплінарно та відкриті для нових методологічних стратегій – зокрема, міжнародна політична соціологія або критичні підходи до міжнародної політичної економії й безпеки (Mazarr, 2018; United Nations, 2018; Wagner, Furst, 2018).

Таким чином, на нинішньому етапі можна виокремити низку вагомих теорій і концептів, що розроблені в руслі техніко- та науково-соціологічного підходу та збагачують дослідження міжнародних відносин.

166
— Значну увагу нині привертає цифрове перетворення публічної сфери. Такі платформи, як YouTube, Facebook і Twitter, складають конкуренцію традиційним медіа й підважують усталені процедури формування політичних поглядів заради нової логіки алгоритмічної «економіки уваги». Їхня влада криється в тому, що вони можуть повністю охоплювати, фільтрувати та ранжувати публічний дискурс, який відбувається на їхніх платформах. Ця «всеохопність» у реальному часі робить процес політичної волевиявлення прозорішим, а отже, відкритішим до маніпуляцій. Це безпосередньо позначається на усталеному розумінні демократичного самовизначення (Wagner, Furst, 2018). Саме тому впродовж останніх років активізувався тиск на «сильніше регулювання» платформ. В ім'я суспільного інтересу громадянські об'єднання, політики та наукові кола щораз частіше вимагають доступу та права використання даних, які продукують соціальні мережі, а також випробовують інструменти, зорієнтовані на загальне благо й прозоріші критерії для відбору та впорядкування інформації. Це може частково «зсуспільнити» джерела, на яких тримається влада платформ, насамперед дані й аналітику. Відповідно, платформи вже не змогли б одноосібно вирішувати, яким саме чином і з якою метою стежити за публічним дискурсом і впорядковувати його (Vjola, 2021). Визначення принципів алгоритмічного сортування інформації, враховуючи його вплив на демократичне самовизначення, стимулюватиме публічні дебати, що водночас спри-

ятимуть «нормалізації» цієї технології. Уміння «зчитувати» суспільні дискусії може стати розвиненою рефлексивною компетенцією, яка, своєю чергою, викличе зміни у демократичних процедурах. Як наслідок, можна припустити, що зростатиме роль громадської думки й зменшуватиметься значення парламентських виборів – тенденція, яку дослідники демократії відзначають уже тривалий час (Strategic Council for AI Strategy, 2017).

Інша сфера, де ймовірно можуть відбутися зміни в демократичному устрої, стосується горизонту ухвалення рішень. Сучасні демократії часто дорікають тим, що їхні інституційні механізми ускладнюють ухвалення довгострокових рішень. Логіка виборчих циклів і боротьби за голоси, твердять критики, схиляє демократичну політику до короткотермінових орієнтирів і заважає належно реагувати на такі структурні виклики, як зміна клімату. Ширше використання моделей і прогнозів штучного інтелекту як інструментів для ухвалення рішень може підсилити аргумент, ніби демократія є «застарілою технологією». Безпосереднє включення моделей і симуляцій у процес вироблення політики (як нині спостерігається, зокрема, в подоланні пандемії COVID-19) ризикує стерти грань між статистичною інформацією про відомі явища та передбаченням ще недостатньо досліджених феноменів. Прогнози можуть при цьому сприйматися як «опис реальності», немовби зміщуючи раніше невизначене майбутнє у сферу того, чим можна певним чином керувати. Це, зрозуміло, розширює поле відповідальності демократично легітимованих осіб, котрі ухвалюють рішення, оскільки вони мають враховувати навіть гіпотетичні сценарії, тобто все, про що вони потенційно можуть дізнатися (German Federal Government, 2018; Wagner, Furst, 2018). Отже, розширення «знання про можливе» створює для урядів новий тиск виправдовуватися й діяти.

Звісно, два наведених тут сценарії майбутньої взаємодії демократії та суспільного «привласнення» штучного інтелекту вельми спекулятивні. Описані зрушення у публічній сфері та в часопросторових межах демократичного врядування залежать від багатьох умов і можуть набути зовсім інших форм. Утім, головна ідея полягає в тому, що дослідження нових технологій не має обмежуватися їх безпосередніми технічними недоліками чи розкладом владних сил. Можна припустити, що ми лише на початку тривалого та непевного процесу інтеграції штучного інтелекту у повсякденне життя й демократичну

практику (The Whitehouse, 2016; United Nations, 2018). Ба більше, згідно з широко відомим емпіричним правилом, короткострокові впливи технологій зазвичай переоцінюють, а довгострокові, навпаки, недооцінюють. На нашу думку, саме на довготривалі ефекти варто звертати підвищену увагу, оскільки досить часто вони реалізуються так повільно, що не встигають стати предметом суспільного обговорення. Методи штучного інтелекту, здатні «зчитувати» надзвичайно складні та динамічні процеси (зокрема, у формі сценаріїв розвитку), набуваючи здатність виявляти й навіть активніше формувати подібний «тихий» структурний зсув. Зрештою, політичне самовизначення могло б поширитися й на ті зміни в суспільстві, котрі раніше, як і у випадку з годинниковим механізмом, минали здебільшого непомітно (Scott, Neumann, Lorenz, 2018; Mazarr, 2018; Wagner, Furst, 2018).

Висновки. Загальний тренд до більш виразного аналітичного визнання ролі новітніх технологій у міжнародній політиці, окреслений вище, зумовлений низкою паралельних чинників і процесів. По-перше, нещодавні технологічні «квантові стрибки» у сфері досліджень і розробок дали змогу створити рішення, які за своїми можливостями та дієздатністю значно перевершують стандарти недавнього минулого. Це супроводжувалося зростанням невдоволення тим, як традиційні аналітичні моделі міжнародних відносин намагаються врахувати технологію. Саме на тлі поширення штучного інтелекту й платформних технологій чіткіше проявляється складність, з якою стикаються класичні теорії міжнародних відносин, коли ідеться про глибокі впливи новітніх технологічних зрушень. Внаслідок цього нині відбувається процес «надолуження» – нового аналітичного включення науки й технологій, що в деяких аспектах нагадує «самоствердження» техніко-соціологічних і науково-соціологічних напрямів у межах класичної соціології.

Системне звернення до літератури з техніко-соціологічних і науково-соціологічних дисциплін можна розуміти як ознаку послаблення дисциплінарних меж міжнародних відносин, особливо на їх периферіях. Із огляду на те, що ця галузь у порівнянні з іншими соціальними науками має відносно коротку історію, а поза межами своєї «ортодоксії» завжди тяжіла до творчого залучення дискусій із суміжних сфер, такий розвиток видається закономірним. Якщо раніше визначальні впливи надходили переважно з філософії, історії, соціології чи економіки, то нині, у питанні про роль технологій, від-

бувається зміщення фокусу дебатів на взаємозв'язки між продукуванням знань і сучасним, зазвичай, стрибкоподібним і непередбачуваним розвитком міжнародних відносин та віддзеркаленням цих складних процесів у суспільній думці. Подібна динаміка зумовила зміцнення інституційного «вкорінення» відповідних дослідницьких тем у національних і міжнародних професійних співтовариствах, а також сприяла тому, що видавничі платформи й академічні журнали стали більш відкритими до відповідних публікацій.

Питання, у кінцевому рахунку, полягає у тому, наскільки ця динаміка вплине на консервативний мейнстрім міжнародних відносин і як домінуючі – особливо в англomовному середовищі – реалістичні парадигми технології у вигляді «досліджень безпеки» (security studies) і «стратегічних досліджень» (strategic studies) у змозі відпреагувати на пропозицію «пом'якшити» існуючі дисциплінарні межі. Якщо провести аналогію з дебатами про поглиблення і розширення поняття безпеки та з досить відчутними контраргументами у відповідь, можна прогнозувати неабиякі внутрішньодисциплінарні суперечності, що ще дужче розділять «прогресивні» й «ортодоксальні» концепції і підходи. Проте, незалежно від цього, уже тепер очевидно: технологічні інновації, особливо ті що пов'язані зі штучним інтелектом, виявилися у фокусі міжнародних відносин і залишатимуться у довготривалій перспективі винятково плідною темою як у концептуальному, так і в аналітичному сенсах.

References:

1. The Whitehouse (2016) The Administration's Report on the Future of Artificial Intelligence. <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2016/10/12/administrations-report-future-artificial-intelligence>
2. Scott B., Heumann S., and Lorenz P. (2018) Artificial intelligence and foreign policy. Stiftung Neue Verantwortung Policy Brief. https://www.stiftung-nv.de/sites/default/files/ai_foreign_policy.pdf
3. BABAJIDE A. J. (2024) Transformative role of artificial intelligence in global communication: minimising misinformation, disinformation, cultural diversity and fostering global understanding. <https://journals.lasued.edu.ng/index.php/LAJOCSE/article/view/97/103>

4. Mazarr M.J. et al. (2018) Understanding the Emerging Era of International Competition: Theoretical and Historical Perspectives. Santa Monica, CA: RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2726.html

5. Kurbalija J (2017) The impact of (big) data on geopolitics, negotiations, and the diplomatic modus operandi. Diplo blog, 19 May. 39. <https://www.diplomacy.edu/blog/impact-big-data-geopolitics-negotiations-and-diplomatic-modus-operandi>

6. German Federal Government (2018) Artificial Intelligence Strategy. <https://www.ki-strategie-deutschland.de/home.html>

7. Heumann S. (2018) Nationale KI-Strategien in EU und USA: Wie positioniert sich die KI-Enquete? https://www.stiftung-nv.de/sites/default/files/fohlen_heumann_ki_enquete.pdf

8. Strategic Council for AI Strategy (2017) Artificial Intelligence Technology Strategy, https://www.nedo.go.jp/english/activities/ZZCA_100014.html

170

— 9. United Nations (2018) UN Secretary-General's Strategy on New Technologies. <http://www.un.org/en/newtechnologies/images/pdf/SGs-Strategy-on-New-Technologies.pdf>

10. Friend T. (2018) How frightened should we be of A.I.? The New Yorker, 14 May. <https://www.newyorker.com/magazine/2018/05/14/how-frightened-should-we-be-of-ai>

11. Bjola C. (2021) Trends and Counter-Trends in Digital Diplomacy. https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/WP_Diplomacy_21_No18_Corneliu_Bjola.pdf

12. Wagner D. and Furst K. (2018) AI and the international relations of the future. International Policy Digest blog, 12 August. <https://intpolicydigest.org/2018/08/12/ai-and-the-international-relations-of-the-future>

13. Brown J. & Lorenz P. (2017). The Future of Work and the Trans-Atlantic Alliance. Bertelsmann Foundation North America, Washington, D.C. and Stiftung Neue Verantwortung, Berlin. Available at: https://www.stiftung-nv.de/sites/default/files/the_future_of_work_the_trans.pdf.

14. König P. D. & Wenzelburger G. (2021), Between technochauvinism and human-centrism: Can algorithms improve decision-making in democratic politics?, <https://link.springer.com/article/10.1057/s41304-020-00298-3>